

Nové Strašecí a epidemie v minulosti

Na paměť moru 1713–1714, který postihl i dobytek, vznikla kaplička sv. Floriána nad Tuchlovicemi

Po čase se odhodlám k tomu, že svůj článek zaměřím na téma související s aktuální situací. Naposledy jsem tak učinil myslím v době výročí narození Karla IV., což evokovalo téma jistě příjemnější. Článek píšu doma v době vrcholící moderní epidemické krize a doufám, že až text vyjde, bude me z nejhorošího venku.

Epidemie ohrožovaly Evropu v souvislosti s příznivým klimatem a s růstem počtu obyvatel. Prospívala jim velká koncentrace ve městech, pohyb lidí (hlavně po obchodních trasách), špatná hygiena, ekonomický nedostatek, války aj. České země tak měly se svou geografickou uzavřeností jistou výhodu, navíc hlavně evropské obchodní trasy mezi Západem a Východem se nám vyhýbaly – směřovaly jižně podél Dunaje nebo severně přes rovinatě Polsko. V izolaci jsme ovšem nebyli.

V historii jsou nejznámější epidemie morové. Jejich identifikace má svá úskalí, protože morem byla označována řada epidemií či pandemií, na jejichž konci byla smrt velkého počtu lidí. Historici zkoumají zprávy z kronikářských záznamů, kde jsou popisovány příznaky nemocných. Ty se různily a ne vždy se muselo jednat o mor. Často šlo o chřipku, tyfus, cholera a další. Nebo také o hladomor. Až moderní medicína byla schopna tyto nákazy či nedostatky rozlišit. Nejsem lékař, takže se do podrobnější klasifikace rozhodně pouštět nebudu.

Nebezpečí epidemie v našich zemích vzrostlo během kolonizace ve vrcholném středověku, kdy se výrazně zvýšila populace a hromadně se zakládala sídla s vyšší hustotou obyvatel. Ať už šlo o města, vesnice, hrady apod. Rozvíjel se obchod, tedy pohyb lidí, tradičně pokulhávala hygiena. Také naše země přestávaly být oblastí malých uza-

vřených světů. Jednu z velkých pohrom zaznamenali kronikáři v letech 1282–1283, za správcovství Oty Braniborského po bitvě na Moravském poli. Ten byl nakonec rád, že jeho pětiletá správa Čech, na níž chtěl vydělat, pominula. Zlom v celé Evropě nastal v polovině 14. století, kdy se všechny procesy související s kolonizací a všeobecným růstem dostaly za zenit a svět se řítit do velké všeobecné krize. Znakem se stala „černá smrt“, pravý mor zavlečený obchodníky z Východu do Středomoří a poté dále do Evropy, která nebyla na takovou pandemii připravená. Důsledky byly fatální – vymřela až třetina obyvatel. Přenašečem se staly blechy hlodavců, zejména krys. Přenos moru tímto způsobem na člověka je předmětem dalších diskuzí a vědeckých výzkumů.

Epidemie v naší oblasti

Období středověku a počátku raného novověku označujeme z demografického pohledu jako „předstatistické“. Nelze určit přesné počty obyvatel a jejich úbytku, jedná se jen o odhady a interpretace. Až po třicetileté válce se začaly plošně rozvíjet přesnější evidenční prameny, jako matriky, berní rejstříky, urbáře, soupisy poddaných a další, jež ve starším období existovaly nepravidelně. Středověké zprávy o epidemiích je tak třeba náročně zkoumat.

Naším zemím se první vlna moru vyhnula, dopady však měla už vlna druhá od závěru padesátých let 14. století. Byť tuto dobu máme spojenou s příznivým růstem za idealizovaného Karla IV., Evropa se tehdy zmítala v katastrofě. Jak se dostával mor po polovině uvedeného věku do naší oblasti, zjišťujeme obtížně. Ve druhé vlně v roce 1357 za-

znamenanáme epidemii na Žatecku a v Praze, o rok později na celém našem území. Zasáhla i náš region. Naplno udeřila černá smrt na naše země v roce 1380, krátce po smrti Karla IV. To už roste počet zpráv, navíc církev si vedla přesné evidence farářů. Zjistíme odtud jejich úbytek na Rakovnicku a Slánsku právě v této době a odhadujeme, že mor k nám výrazně zasáhl. Přesné počty úmrtí obyvatel ovšem stále nezjistíme.

Výzkum moru v roce 1380 kdysi prováděl Eduard Maur, který doložil silnou epidemii v Polabí, na Rakovnicku a Slánsku, konkrétní zprávy o katastrofě má z Manětína nebo z Teplé. V naší oblasti se pak této problematiky dotkla Jana Kindlová, která se zabývala slánským děkanátem, kam náleželo tehdy i Nové Strašecí. Úmrtí farářů sledovala v letech 1354–1430. Zatímco od roku 1354 běžně v rámci děkanátu umírali 0–2 faráři ročně, v roce 1358 jich zemřelo pět a v roce 1380 dokonce osm, což je vůbec nejvyšší počet za celé její zkoumané období. Druhá vlna postihla hlavně Slánsko (faráři zemřeli v Dřínově, ve Smečně, ve Vinařicích a 2 x v Knovízí), v roce 1380 se nákaza dostala i k nám – tehdy zemřel farář ve Strašecí a na Stochově. Takže morovou ránu můžeme předpokládat. Přesnější údaje máme z Prahy, například v jednom dni roku 1381 tam zemřelo 1 116 osob, v jiném dni roku 1382 je dokonce zaznamenána smrt 3 000 osob.

Další středověké epidemie nemáme pro náš region zmapované, i když občasné zmínky v místních pramenech nalézt lze. Bylo by třeba je ovšem podřídit podrobnějšímu výzkumu. Doba vymknutá z kloubů (F. Šmahel) směřovala po smrti Karla IV. k zásadním společenským změnám, které ovšem trvaly dlouho, až do 16. století, než se usadil nový model společnosti raného novověku. Epidemie přicházely v dalších a dalších vlnách, ať už na konci husitských válek, v polovině 16. století nebo na konci třicetileté války. Jenom v roce 1582 zemřelo v Čechách na 70 000 lidí, konkrétně ve Slánském to bylo 1 600.

Epidemie v novější době

Na stránkách měsíčníku jsme se již věnovali roku 1680, kdy naše země přepadla rozsáhlá morová nákaza. O jejím dopadu na Nové Strašecí máme podrobné zprávy a můžeme stanovit přesnější počty. Katolická církev už vedla evidenci všech zemřelých v podobě matrik nebo shromažďovala podrobné přehledy po odeznění epidemie, které jsou dochovány v Národním archivu v Praze. Na Plzeňsku, Slánsku a Rakovnicku se začal mor objevovat od května 1680. Vrcholil v létě a s příchodem zimy odezněl. V Praze tehdy zemřelo 12 000 osob, mezi nimi významní barokní intelektuálové, jako Tomáš Pešina z Čechorodu. V Kutné Hoře zemřel při pomoci nemocným Bedřich Bridel.

Velkou měrou byly zasaženy střední Čechy a populačně se nemoc dotkla hlavně dětí. Z novostra-

S morem r. 1713 souvisí známý mariánský sloup ve Vělovařech

šecké matriky úmrtí (pohřbených) interpretujeme, že mor dorazil do našeho města krátce před 26. červnem 1680. Epidemie kulminovala v srpnu a v září začala ustupovat. Počty nelze z pramenů stanovit se stoprocentní přesností, neboť se jejich údaje od sebe mírně liší. K dispozici máme zmíněnou matriku úmrtí a dva seznamy sestavené po odeznění moru. Víme odtud, že v Novém Strašecí zemřelo kolem 180 lidí, z toho asi 130 dětí do 14 let. Podrobnější údaje jsem podal v uvedeném článku.

Morová epidemie měla své dozvuky, zbrzdila rekonvalescenci po útrapách třicetileté války. Počátek 18. století je všeobecně pokládán za dobu překonání krizí předchozího věku. Jenže přišel rok 1713 a s ním další katastrofy. Čechy a Moravu zasáhla poslední morová vlna, která postihla obyvatelstvo i dobytek. Jen v Praze zahynulo tehdy 10–13 tisíc lidí, epidemie ustoupila v roce 1714. A co Nové Strašecí? Tam jsem zprávy o nákaze nenašel. Městská registratura o případném moru mlčí, mnoho se nedozvíme ani z matriky úmrtí, která byla v té době vedena ledabyle. Ani o tehdejším faráři Antonínu Kristinovi toho mnoho nevíme a z toho mála nejsou o něm zprávy lichotivé. Novostrašecká matrika úmrtí zachycuje k roku 1712 celkem 26 zemřelých, k roku 1713 pouze sedm a k roku 1714 jen čtyři. S tím mnoho nenaděláme. Jisté je pouze to, že tato evidence nezaznamenala zdaleka úmrtí všechna. Je to trochu záhada, které se budeme muset v budoucnosti ještě podívat na zoubek. Zbývají sondy do širšího regionu a do centrálních pramenů, které musely v té době úmrtí evidovat. Nové Strašecí si však prožilo jinou katastrofu, 6. června 1713 zde shořelo bezmála třicet domů.

Osmnácté století přineslo pohromy v podobě války a hladomoru v letech 1771–1772, jemuž se budeme podrobněji věnovat v příštím článku. Mor z Evropy mizel a přestal se vyskytovat, nahradily jej však epidemie jiné, zejména cholera a pak chřipka. Nejznámější epidemie cholery dorazila do Čech v roce 1832. Postihla okolí našeho města, ale uvnitř bran skolila jen dva obyvatele. Podrobněji o tom informuje kronika Václava Preinheltra:

V našem městě Strašecím ale do dne 7. juni 1832, to jest do téhož dne, v kterémž toto psáno jest, jedině dva lidé zemřeli mezi třicátým a čtyřicátým rokem, totiž Josef Maršál a Josef Svoboda, a ještě celé město pochybuje, že by ony dva muži na cholery byli zemřeli, poněvadž Josef Maršál skrze mnohá léta nejméně jednou měsíčně vždy smrtelně na kolíku stonával a Josef Svoboda ve dne v noci stále těžkými pracemi se zabavil, neboť ten den před jeho rozstoupením přetěžký kus chováje v lese samojediný na vůz naložil i doma složil, tudy sobě uškodit mohl, neb již předtím nemocen byl. Mimo toho žádné známky cholery na obouch mrtovolách těch k vidění nebylo. Zachovej nás Bůh na další čas.

Preinhelter líčí i různá opatření ze strany státu, především návštěvy krajských lékařů a zateplování podlah v kostelích. I v Novém Strašecí byla na podlahu kostela dána prkna. Lékaři pak měli provádět osvětu mezi obyvateli o chování v době epidemie, ale podle kronikáře byli lékaři na venkově přijímání s velkou nedůvěrou. Hygienická nařízení ze strany státu v době cholery, zaznamenaná Preinheltem, jsou výmluvná:

1) Všecky hnoje a záchody musely být z domů každých pět dní vypozeny. 2) V domích čistota,

metení ulic naříženo. 3) Všecky louže a bahništata po ulicích zavezeny. 4) Mnoho lidstva o jedné světnici nejsou trpěný. 5) Každé světnice okna každodenně otvírané. 6) Světnice kolikrát denně vykuřovány. 7) Do bílého šatstva se často obléčet. 8) Jistou vodou předepsanou, kterou lékaři každého místa [...] prodávají, příbytky denně vykropovat. 9) Všeho velkého shromáždění lidstva se varovat. 10) Při rozstoupení cholery od nemocného z příbytku téhož se ostatní dotud zdravý lid vzdálit. [...]

K ústavu tomu každá obec musí světnice pro špitály zříditi, postelama, peřinama, potravou pro nemocné cholery hned před příští cholery [!] zaopatřit. Lékaři líkama oné nemocné předpisně zaopatřovat. K obslužení nemocných lidí, ozláště invalidy, zaopatřit. Mrtové cholery ne na obyčejný hřbitov, noprž na postranný vykázané místo podál od obce nahý do šacht bez rakví pospolu naházet [...].

Další vlnu epidemie cholery zaznamenáme v roce 1866, když tudy procházelo pruské vojsko po vítězné bitvě u Hradce Králové. Ve městě se nákaza objevila 24. srpna toho roku a nepochybně ji sem zavlekli procházející a ubytovaní Prusové. Podle kroniky města jí tehdy podlehl 42 lidí, podle matriky úmrtí to bylo 49. Ve Strašecí odezněla epidemie 21. září, v Pecínově až 30. října.

Dvacáté století

Nejznámější epidemií nové doby se stala španělská chřipka, která se rozlila po vyčerpané a zdevastované Evropě na konci první světové války, tedy v roce 1918. U nás se hroutilo rakouské mocnářství a vyhlášovala se republika. Nad veselím se vznášel příznak hrozivé pandemie, která v Evropě znamenala další ohromná úmrtí. Odhaduje se, že jenom v českých zemích tehdy zemřelo 50–80 tisíc lidí.

V Novém Strašecí onemocnělo několik učitelů a kolem 50% žáků. Školy od počátku října do 5. listopadu nevyučovaly. Informací o španělské chřipce ve městě máme málo, epidemie však postihla mladší část populace. I v celoevropském měřítku umírali především mladí lidé do 40 let. Z místní matriky úmrtí lze zjistit, že této nemoci podlehl mezi 23. zářím a 15. listopadem 18 občanů z Nového Strašecí. Tedy přesněji řečeno zemřeli většinou na zápal plic, který se v tomto období začal vyskytovat nápadně často. Patnáct případů úmrtí se týkalo věku do 30 let, z toho čtyř dětí do 13 let. Město zoufale žádalo městského lékaře dr. J. Hrdého, aby se uvolnil z vojny a přijel do města, protože vysloužilý lékař dr. Kafka situaci nezvládá a je zcela vyčerpan. Mnoho lidí podle tohoto sdělení umíralo bez lékařské pomoci.

Dvacáté století pak s pokročilou lékařskou vědou přineslo především v Evropě úbytek podobných hrozeb. To už je ovšem téma pro specializované odborníky. Jak tento optimismus zvrátila současná situace, o tom se bude jistě dlouho diskutovat.

Jan Černý